SOTSIOLINGVISTIKA FANI VA UNING JAMIYATDAGI TIL JARAYONLARINI O‘RGANISHDAGI VAZIFALARI

Rasuljonova Gulshanoy Azizbek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti Xorijiy til va turizm fakulteti Filologiya va tillarni o‘qitish (koreys tili) yo‘nalishi, 1-kurs talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23713054

Annotatsiya: Mazkur maqolada sotsiolingvistika fanining predmeti, maqsadi va asosiy vazifalari, til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir hamda ijtimoiy omillarning til birliklari va nutqiy xulqqa ta’siri yoritiladi. Jamiyatdagi yosh, kasb, hudud, ta’lim, ijtimoiy mavqe va muloqot vaziyati bilan bog‘liq til farqlari izohlanadi. Shuningdek, adabiy til, sheva va lahjalar, ikki tillilik, til siyosati, nutq madaniyati hamda raqamli muloqotning sotsiolingvistik jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada sotsiolingvistik yondashuvning ta’lim, tarjima, ommaviy axborot vositalari va tilni rejalashtirishdagi amaliy ahamiyatiga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: sotsiolingvistika, til va jamiyat, nutq, ijtimoiy omil, adabiy til, sheva, ikki tillilik, til siyosati, nutq madaniyati.

Abstract. This article examines the subject, aims, and main tasks of sociolinguistics, as well as the relationship between language and society. It discusses social factors that influence language use and speech behaviour, including differences between the standard language, dialects, and the speech of social groups. Particular attention is given to bilingualism, language policy, speech culture, and digital communication. The article also highlights the practical value of sociolinguistic approaches in education, intercultural communication, and the study of language processes in contemporary Uzbekistan.

Keywords: sociolinguistics, language and society, speech, social factor, standard language, dialect, bilingualism, language policy, speech culture.

Аннотация. В статье рассматриваются предмет, цель и основные задачи социолингвистики, а также взаимосвязь языка и общества. Анализируются социальные факторы, влияющие на употребление языковых единиц и речевое поведение, различия между литературным языком, диалектами и речью отдельных социальных групп. Особое внимание уделяется двуязычию, языковой политике, культуре речи и цифровой коммуникации. Раскрывается практическое значение социолингвистического подхода для образования, межкультурного общения и изучения языковых процессов в современном Узбекистане.

Ключевые слова: социолингвистика, язык и общество, речь, социальный фактор, литературный язык, диалект, двуязычие, языковая политика, культура речи.

Kirish.Til insonlar o‘rtasidagi muloqotning asosiy vositasi bo‘lish bilan birga, jamiyatning tarixiy xotirasi, madaniy tajribasi va ijtimoiy munosabatlarini ham aks ettiradi. Inson til orqali fikr bildiradi, bilim almashadi, o‘z qarashlarini ifodalaydi va muayyan ijtimoiy guruhga mansubligini namoyon etadi. Shu sababli tilni faqat grammatik qoidalar va lug‘aviy birliklar yig‘indisi sifatida o‘rganish uning jamiyat hayotidagi barcha vazifalarini to‘liq ochib bera olmaydi. Tilning qanday sharoitda, kim tomonidan,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kimga va qanday maqsadda qo‘llanishini ham tahlil qilish zarur. Til va jamiyat munosabatlarini o‘rganuvchi sotsiolingvistika aynan shu ehtiyoj natijasida shakllangan. Mazkur fan til hodisalarini ijtimoiy hayot bilan bog‘liq holda o‘rganadi, tilning jamiyatdagi mavqei, turli guruhlar nutqidagi farqlar, til tanlash sabablari va til o‘zgarishlarining ijtimoiy omillarini aniqlashga intiladi. Masalan, insonning rasmiy yig‘ilishda, do‘stlari davrasida yoki oilasida bir xil fikrni turlicha ifodalashi mumkin. Bunday farq faqat shaxsiy uslub bilan emas, balki vaziyat, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat va ijtimoiy me’yorlar bilan ham izohlanadi.

Maqolaning maqsadi sotsiolingvistikaning nazariy asoslarini bayon qilish, uning asosiy vazifalarini izohlash hamda O‘zbekiston jamiyatidagi til jarayonlarini o‘rganishda ushbu fan yondashuvining ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat. Mavzuning dolzarbligi mamlakatda o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeini mustahkamlash, boshqa tillarni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj, hududiy nutq xususiyatlari va raqamli muloqotning kengayishi bilan ham belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.O‘zbek tilshunosligida tilning tizimi, nutq faoliyati, muloqot madaniyati va til birliklarining qo‘llanish xususiyatlarini o‘rgangan olimlarning ishlari sotsiolingvistik masalalarni tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Sh. Safarovning pragmalingvistika bo‘yicha tadqiqotlarida til birliklarini muloqot vaziyati, so‘zlovchining maqsadi va tinglovchining talqini bilan bog‘liq holda tahlil qilish zarurligi yoritiladi. Bu yondashuv sotsiolingvistika uchun ham muhim, chunki real nutq ijtimoiy sharoitdan ajralgan holda mavjud bo‘lmaydi.

H. Ne’matov va R. Rasulovning o‘zbek tili sistem leksikologiyasiga oid ishlarida til birliklarini o‘zaro munosabatdagi tizim sifatida o‘rganish tamoyillari bayon qilingan. Leksik birliklarning ma’no va qo‘llanish xususiyatlarini tahlil qilish jamiyatdagi yangi tushunchalar, kasbiy atamalar va ijtimoiy o‘zgarishlarning lug‘at tarkibida qanday aks etishini aniqlashga yordam beradi. A. Hojiyevning tilshunoslik terminlariga oid lug‘ati esa soha tushunchalarini izchil va aniq qo‘llash uchun muhim manbadir.

O‘zbek muloqot odobi va nutq xulqiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda murojaat shakllari, hurmat ifodasi, suhbatdoshlar o‘rtasidagi masofa va muomala me’yorlari alohida o‘rin tutadi. Bunday masalalar sotsiolingvistikaning til va ijtimoiy munosabatlar kesishgan nuqtasini tashkil etadi. Mazkur maqolada tilshunoslikka oid manbalardagi umumiy nazariy qarashlar jamiyatdagi kundalik nutqiy vaziyatlar bilan bog‘lab izohlanadi.

Sotsiolingvistikaning predmeti va maqsadi. Sotsiolingvistika — tilning ijtimoiy tabiatini, til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni hamda tilning turli ijtimoiy sharoitlarda qo‘llanish qonuniyatlarini o‘rganuvchi tilshunoslik sohasi. Uning markazida tilning jamiyat bilan bog‘liq holda yashashi turadi. Til jamiyatdan tashqarida rivojlanmaydi: u kishilar o‘rtasidagi aloqa jarayonida qo‘llanadi, avloddan avlodga o‘tadi va ijtimoiy ehtiyojlar ta’sirida o‘zgaradi.

Sotsiolingvistikaning maqsadi til hodisalarini yuzaga keltiruvchi va o‘zgartiruvchi ijtimoiy omillarni aniqlash, tilning jamiyatdagi vazifalarini tavsiflash hamda turli guruhlar nutqida kuzatiladigan farqlarni ilmiy asosda izohlashdan iborat. Bu fan “til qanday tuzilgan?” degan savol bilan cheklanmay, “til kimlar tomonidan, qaysi vaziyatda, nima sababdan aynan shu shaklda qo‘llanadi?” degan savollarga ham javob izlaydi.

Sotsiolingvistik tadqiqotlarda tilning ijtimoiy tabaqalanishi, hududiy farqlar, yosh va kasbga xos nutq, rasmiy va norasmiy muloqot, ko‘p tillilik hamda til siyosati kabi masalalar o‘rganiladi. Bunda til birliklarining o‘zi bilan birga ularning ishlatilish sharoiti ham tahlil qilinadi. Masalan, bir so‘z muayyan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kasb vakillari orasida maxsus termin bo‘lishi, yoshlar nutqida esa yangi yoki ko‘chma ma’noda qo‘llanishi mumkin.

Til va jamiyatning o‘zaro munosabati.

Til jamiyatning ijtimoiy tuzilishi va madaniy tajribasini aks ettiradi. Kishilar kundalik hayotda oilaviy munosabatlar, ta’lim, mehnat, davlat boshqaruvi, savdo-sotiq va madaniy faoliyat kabi ko‘plab sohalarda til orqali o‘zaro aloqa qiladi. Har bir sohaning o‘ziga xos atamalari, uslubiy me’yorlari va muloqot qoidalari shakllanadi. Masalan, ilmiy maqolada aniq tushuncha va izchil dalillash talab etilsa, kundalik suhbatda qisqa, hissiy va vaziyatga mos ifodalar ko‘proq ishlatilishi mumkin. Jamiyatdagi o‘zgarishlar tilga ham ta’sir ko‘rsatadi. Yangi texnologiyalar, kasblar, ijtimoiy munosabatlar va madaniy hodisalar yangi so‘zlar hamda iboralarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Ayrim so‘zlarning ma’nosi kengayadi, ba’zi birliklar esa kamroq ishlatila boshlaydi. Bunday o‘zgarishlar tilning ichki qonuniyatlari bilan bir qatorda jamiyat ehtiyojlari bilan ham bog‘liq.
Til ham, o‘z navbatida, jamiyat hayotiga ta’sir qiladi. Umumiy til odamlarning o‘zaro tushunishini yengillashtiradi, bilim va tajribaning avlodlar o‘rtasida uzatilishiga xizmat qiladi. Davlat tili va adabiy til me’yorlarining rivojlanishi ta’lim, hujjatchilik va rasmiy muloqotda yagona kommunikativ maydonni yaratadi. Shu bilan birga, jamiyatdagi til xilma-xilligini e’tiborga olish har bir hudud va guruhning nutqiy tajribasini to‘g‘ri tushunishga yordam beradi.

Sotsiolingvistikaning asosiy vazifalari:

Sotsiolingvistikaning birinchi vazifasi — tilning ijtimoiy vazifalarini aniqlashdir. Til oilada, ta’limda, boshqaruvda, ommaviy axborot vositalarida, ilm-fanda va kundalik muloqotda turlicha vazifa bajaradi. Tadqiqotchi qaysi til yoki til shakli qaysi sohada ishlatilishini, bu tanlovga qanday omillar ta’sir qilishini o‘rganadi. Masalan, rasmiy hujjatlarda adabiy til me’yorlariga rioya qilish zarur bo‘lsa, norasmiy suhbatda shevaga xos birliklar tabiiy ravishda uchrashi mumkin.

Ikkinchi vazifa — tilning ijtimoiy tabaqalanishini o‘rganish. Bir til doirasida ham yosh, kasb, ta’lim, hudud va muloqot sharoitiga qarab nutq farqlari yuzaga keladi. Bu farqlarni avtomatik ravishda to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri deb baholash mumkin emas; avvalo, ularning qaysi vaziyatda va qanday maqsadda qo‘llanayotganini aniqlash lozim. Sotsiolingvistika til xilma-xilligini tavsiflab, adabiy me’yor bilan kundalik nutq shakllarining vazifalarini farqlashga yordam beradi.

Uchinchi vazifa — til o‘zgarishlarining ijtimoiy sabablarini aniqlash. Jamiyatdagi yangilanishlar, migratsiya, ta’lim, ommaviy axborot vositalari va internet muloqoti tilga yangi birliklar olib kiradi. Sotsiolingvistik kuzatuvlar bu yangiliklarning kimlar orasida, qaysi sharoitda va qanday tezlikda tarqalayotganini ko‘rsatishi mumkin.

To‘rtinchi vazifa — ko‘p tillilik va tillararo munosabatlarni o‘rganish. Bir hududda bir nechta tilning mavjudligi odamlarning til tanlashi, ta’lim olishi va ish faoliyatiga ta’sir qiladi. Tadqiqotda tillarning qaysi vazifalarda qo‘llanishi, bir tildan ikkinchi tilga o‘tish holatlari hamda tillararo ta’sir natijasida yuzaga keladigan o‘zgarishlar tahlil qilinadi

Beshinchi vazifa — til siyosati va tilni rejalashtirish jarayonlarini ilmiy o‘rganish. Davlat tilining qo‘llanish doirasi, ta’lim tili, rasmiy hujjatlar tili, terminologiyani tartibga solish va ko‘p tillilikka munosabat jamiyat uchun muhim masalalardir. Sotsiolingvistika bunday qarorlarning amaliy ehtiyojlarga mosligini baholashga ko‘maklashadi.

Oltinchi vazifa — nutq madaniyati va muloqot me’yorlarini tahlil qilish. Murojaat shakllari, hurmat ifodalari, salomlashish, uzr so‘rash, minnatdorlik bildirish va suhbatni yakunlash usullari ijtimoiy munosabatlarga bog‘liq. Bu birliklar yosh, maqom, rasmiylik darajasi va suhbatdoshlar o‘rtasidagi yaqinlikka qarab farqlanishi mumkin. Ularni o‘rganish samarali va odobli muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Adabiy til, sheva va lahjalarning sotsiolingvistik talqini.
Adabiy til umumxalq tilining me’yorlashtirilgan shakli bo‘lib, ta’lim, ilm-fan, matbuot, rasmiy ish yuritish va ommaviy muloqotda muhim o‘rin egallaydi. Uning imlo, talaffuz, grammatik va uslubiy me’yorlari turli hudud vakillari o‘rtasida tushunishni yengillashtiradi. Biroq adabiy tilning mavjudligi sheva va lahjalarning ijtimoiy hamda madaniy ahamiyatini yo‘qqa chiqarmaydi. Shevalar muayyan hududda shakllangan nutq xususiyatlarini saqlaydi. Ular tarixiy tajriba, mahalliy turmush tarzi va madaniy meros haqida ma’lumot beradi. Bir hududda ishlatiladigan so‘z yoki talaffuz boshqa hudud vakiliga notanish bo‘lishi mumkin, lekin bu holat mazkur birlikni o‘z-o‘zidan noto‘g‘ri qilmaydi. Uning maqomi qo‘llanish sohasi va adabiy til me’yoriga munosabati asosida baholanadi. Sotsiolingvistika adabiy til va sheva o‘rtasidagi munosabatni qarama-qarshilik sifatida emas, balki tilning turli qo‘llanish shakllari sifatida ko‘rib chiqadi. Inson bir vaziyatda shevaga xos shakllardan, boshqa vaziyatda esa adabiy til birliklaridan foydalanishi mumkin. Bunday til tanlovi suhbatdosh, muhit, maqsad va rasmiylik darajasiga bog‘liq. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning shevaga oid tajribasini e’tiborga olish, shu bilan birga adabiy til me’yorlarini izchil o‘rgatish muhimdir.
Ikki tillilik va til tanlash.
Ikki tillilik yoki bilingvizm shaxs yoxud jamiyat hayotida ikki tildan foydalanish holatini anglatadi. Ko‘p tilli muhitda til tanlash bir qator omillarga bog‘liq: suhbatdosh qaysi tilni bilishi, muloqot qayerda kechayotgani, mavzu, rasmiylik darajasi va so‘zlovchining kommunikativ maqsadi. Masalan, inson oilada bir tildan, ta’lim muassasasida ikkinchi tildan, kasbiy muloqotda esa vaziyatga qarab ikkalasidan foydalanishi mumkin.
Tillararo aloqa natijasida so‘z o‘zlashishi, talaffuzga ta’sir, ayrim grammatik shakllarning qo‘llanishi va nutq davomida tillar almashishi kuzatiladi. Bunday hodisalarni tahlil qilishda ularni faqat xato sifatida talqin etish to‘g‘ri emas. Avvalo, hodisaning sababi, tarqalish darajasi va qaysi muloqot sharoitida sodir bo‘lishi aniqlanishi kerak. Shu bilan birga, rasmiy va ilmiy matnlarda tanlangan tilning adabiy me’yorlariga amal qilish talab etiladi.
O‘zbekiston sharoitida o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqei bilan bir qatorda boshqa tillarni o‘rganish va ulardan turli sohalarda foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Xorijiy tillarni bilish xalqaro ilmiy axborotdan foydalanish, madaniyatlararo muloqot va kasbiy imkoniyatlarni kengaytiradi. Sotsiolingvistik yondashuv til o‘rganish jarayonida ijtimoiy ehtiyoj, ta’lim muhiti va til foydalanuvchilarining real tajribasini hisobga olishga undaydi.
Til siyosati va davlat tilining jamiyatdagi o‘rni:
Til siyosati jamiyatda tillarning maqomi, qo‘llanish sohasi va rivojlanishini tartibga solishga qaratilgan chora-tadbirlarni qamrab oladi. Davlat tilining rasmiy ish yuritish, ta’lim, ommaviy axborot vositalari va jamoat hayotidagi qo‘llanishi til siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tilning huquqiy maqomi amaliyotda samarali ro‘yobga chiqishi uchun me’yoriy hujjatlar bilan birga sifatli ta’lim, terminologik manbalar va tushunarli rasmiy uslub ham zarur.
O‘zbek tilining imkoniyatlarini keng namoyon etish uchun ilmiy, texnik, huquqiy va raqamli sohalardagi terminlarni izchil qo‘llash, yangi tushunchalar uchun tushunarli muqobillarni ishlab chiqish hamda mavjud lug‘atlardan samarali foydalanish lozim. Termin yaratishda tilning ichki imkoniyatlari, xalqaro tajriba va foydalanuvchilarning ehtiyoji hisobga olinishi kerak. Atamalarni me’yorlashtirish bir martalik ish emas, balki soha mutaxassislari va tilshunoslarning hamkorligini talab qiladigan uzluksiz jarayondir.Sotsiolingvistika til siyosatining natijalarini baholashda ham foydalidir. Masalan, muayyan sohada davlat tilidan foydalanishga doir talab joriy etilganda, hujjatlar sifati, xodimlarning til ko‘nikmalari va amaliy ehtiyojlar o‘rganilishi mumkin. Shunday tahlil til siyosatini faqat talablar majmui

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

sifatida emas, balki jamiyatning kommunikativ ehtiyojlariga javob beruvchi tizim sifatida takomillashtirishga xizmat qiladi.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli muloqot:

Ommaviy axborot vositalari til me’yorlarining tarqalishi va yangi nutq shakllarining ommalashishida katta rol o‘ynaydi. Televideniye, radio, matbuot va internet orqali keng tarqalgan iboralar kundalik nutqqa kirib borishi mumkin. Shu sababli jurnalist va muharrirlarning til tanlovi nafaqat alohida matnning sifatiga, balki keng auditoriyaning nutq tajribasiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda yozishmalar ko‘pincha qisqa, tezkor va norasmiy shaklda kechadi. Qisqartmalar, emojilar, og‘zaki nutqqa xos yozuvlar va turli tillardan olingan birliklar raqamli muloqotning o‘ziga xos belgilaridir. Biroq bunday shakllarning norasmiy muhitda ishlatilishi ularni ilmiy ish, rasmiy ariza yoki akademik maqolada qo‘llash mumkinligini anglatmaydi. Har bir matn turi o‘z vazifasi va me’yoriga ega.

Sotsiolingvistik tahlil raqamli muloqotda til o‘zgarishlarining qanday yuz berayotganini, yangi birliklarning qaysi guruhlar orasida tarqalayotganini va rasmiy til bilan norasmiy yozishmalar o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi. Bunda yoshlar nutqini tanqid qilish bilangina cheklanmay, ularning til ijodkorligi, kommunikativ ehtiyojlari va raqamli muhitning ta’siri ilmiy asosda ko‘rib chiqilishi kerak.

Ta’lim va madaniyatlararo muloqotda sotsiolingvistikaning ahamiyati:

Ta’lim jarayonida sotsiolingvistik bilim o‘quvchi va talabalarning tilni vaziyatga mos qo‘llash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Tilni bilish faqat grammatik qoidalarni yod olishdan iborat emas; so‘zlovchi kim bilan, qayerda va qanday maqsadda gaplashayotganini ham hisobga olishi kerak. Masalan, ustozga murojaat qilish, tengdosh bilan suhbatlashish va rasmiy elektron xat yozish turli nutqiy vositalarni talab etadi.

Xorijiy tilni o‘qitishda ham sotsiolingvistika muhimdir. Til o‘rganuvchi grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishi mumkin, biroq murojaat shakli yoki uslub tanlovi vaziyatga mos kelmasa, muloqotda tushunmovchilik paydo bo‘lishi ehtimoli bor. Shu sababli darslarda real hayotiy dialoglar, rasmiy va norasmiy vaziyatlar, madaniy xushmuomalalik me’yorlari hamda turli ijtimoiy kontekstlarni qamrab oluvchi mashqlar berilishi lozim.

Madaniyatlararo muloqotda bir tilda odatiy bo‘lgan ifoda boshqa madaniyat vakiliga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Sotsiolingvistik yondashuv bunday tafovutlarni tushunishga, boshqa madaniyatga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga va muloqotdagi ehtimoliy xatolarni kamaytirishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, xorijiy tillarni o‘rganayotgan talabalar, tarjimonlar va xalqaro aloqalar sohasida faoliyat yurituvchilar uchun muhim.

Tadqiqot metodlari va amaliy yo‘nalishlar.

Sotsiolingvistik tadqiqotlarda kuzatish, so‘rovnoma, suhbat, yozib olingan nutqni tahlil qilish va matnlarni qiyoslash kabi usullardan foydalanish mumkin. Kuzatish muayyan muhitda til qanday qo‘llanishini ko‘rsatadi. So‘rovnoma til foydalanuvchilarining munosabati va tajribasi haqida ma’lumot yig‘ishga yordam beradi. Suhbat esa kishilarning til tanlashi, murojaat shakllari va nutqiy odatlari sabablarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari ishonchli bo‘lishi uchun ishtirokchilar guruhi, savollar mazmuni va ma’lumotlarni qayd etish usuli aniq belgilanishi kerak. Bir necha kishining tajribasiga asoslanib butun jamiyat haqida umumiy xulosa chiqarish to‘g‘ri emas. Hudud, yosh, kasb yoki ta’lim darajasi bo‘yicha farqlarni tekshirishda yetarli va turli guruhlarni qamrab oluvchi ma’lumotlar zarur. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va ishtirokchilarning roziligini olish ham tadqiqot odobining muhim talablaridandir.

O‘zbekiston sharoitida kelgusidagi tadqiqotlar hududiy nutq shakllari, shahar va qishloq muloqotidagi farqlar, yoshlar tilidagi yangiliklar, davlat tilining turli sohalarda qo‘llanishi, xorijiy tillarni o‘rganish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tajribasi va internetdagi o‘zbekcha yozishmalarni qamrab olishi mumkin. Bunday izlanishlar til jarayonlarini dalillarga asoslangan holda tavsiflash va ta’lim hamda til siyosatiga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, sotsiolingvistika tilni jamiyatdan ajratmagan holda o‘rganadigan, til hodisalarining ijtimoiy sabab va oqibatlarini aniqlashga qaratilgan muhim tilshunoslik sohasidir. Uning asosiy e’tibori tilning ijtimoiy vazifalari, nutqning guruhlar va vaziyatlar bo‘yicha farqlanishi, til o‘zgarishlari, ko‘p tillilik, til siyosati va muloqot me’yorlariga qaratiladi. Bu masalalarni o‘rganish tilning faqat grammatik tuzilishini emas, balki real hayotdagi ishlash mexanizmlarini ham tushunish imkonini beradi.

O‘zbekiston jamiyatidagi til jarayonlarini tahlil etishda sotsiolingvistik yondashuvning ahamiyati katta. U o‘zbek adabiy tilining rivojlanishi, shevalarning madaniy qiymati, boshqa tillar bilan munosabat, ta’limdagi kommunikativ ehtiyojlar va raqamli muloqotdagi o‘zgarishlarni bir butun jarayon sifatida ko‘rishga yordam beradi. Til shakllarini baholashda vaziyat, maqsad va qo‘llanish sohasi hisobga olinishi, sheva xususiyatlariga esa ilmiy va hurmatli munosabatda bo‘lish lozim.

Mavzu yuzasidan quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: birinchidan, oliy ta’limda til va jamiyat munosabatlariga oid amaliy mashg‘ulotlarni ko‘paytirish; ikkinchidan, o‘zbek tilining zamonaviy qo‘llanishini o‘rganishda hududiy va yosh guruhlarini qamrab oluvchi kuzatuvlar olib borish; uchinchidan, rasmiy va raqamli muloqot uchun adabiy til me’yorlarini tushuntiruvchi manbalarni kengaytirish; to‘rtinchidan, xorijiy til ta’limida grammatik bilim bilan bir qatorda vaziyatga mos nutqiy xulqni ham o‘rgatish; beshinchidan, til siyosatiga oid amaliy qarorlarni real kommunikativ ehtiyojlar va tadqiqot natijalari asosida takomillashtirish. Ushbu yo‘nalishlar tilning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash va samarali muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Ne’matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
3. Safarov Sh. Pragmalingvistika. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008.
4. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2007.
5. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. — 1989-yil 21-oktabr (keyingi o‘zgartish va qo‘shimchalar bilan).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.